

brak i porodični odnosi roma kao činilac njihova društvenog položaja

aleksandra mitrović

institut za socijalnu
politiku,
beograd, jugoslavija

Rad predstavlja deo obimnije studije »Društveni položaj Roma u Srbiji«. U kontekstu brojnih problema sa kojima se suočava romska populacija, razmatra se porodica i bračni odnosi kao okvir u kome se prelamaju različiti problemi i koja istovremeno predstavlja »varijablu« koja može utjecati ili utiče na stvaranje problema. Romska se porodica ne posmatra **per se** nego u komparaciji sa nekim drugim socijalno ugroženim grupama čiji je društveni položaj sličan romskoj etničkoj grupi. To su porodice u kojima nema zaposlenih članova i porodice koje žive na egzistencijalnom minimumu. Rezultati se baziraju na empirijskom istraživanju na području Srbije (bez pokrajina). Na kvotnom uzorku od 280 romskih porodica koristio se pre svega intervju kao istraživački metod. Prema istraživačkim podacima romska porodica nalazi se na dnu društvene lestvice u pogledu najznačajnijih pokazatelja društvenog položaja (ekonomskog, obrazovnog, političke moći itd.); romska porodica ima specifičnosti i razlikuje se od ostalih porodica socijalno ugroženih grupa time što je njena kohezivnost i odnosi koji vladaju u njoj relativno nezavisna od spoljnih činilaca, odnosno što se održava u obrascima tradicionalnog porodičnog modela.

primljeno ožujka 1987.

uvodne napomene

—> U okviru istraživačkog projekta »Uzroci i oblici socijalne ugroženosti u Srbiji« što ga je proveo Institut za socijalnu politiku iz Beograda (1981–1985) rađen je potprojekat »Društveni položaj Roma u Srbiji« u okviru kojeg su analizirani mnogi aspekti »romskog problema«, te brak i porodični odnosi, kao moguća determinanta njihovog društvenog položaja.

Potrebno je istaći da smo »romski problem« smestili u kontekst problema siromaštva uopšte, koristeći se tzv. strukturalnim pristupom dugoročnom i generacijskom siromaštvu kao najprikladnijima za istraživanje društvenog položaja Roma. Pojam siromaštva označili smo kao proizvod i element društvene strukture, zbog čega smo društveni položaj Roma najvećim delom, pa prema tome i kada je reč o porodičnim odnosima, analizirali u odnosu na društvene grupe koje se nalaze na sličnoj lestvici

društvene strukture. Konkretnije rečeno, jedna od najznačajnijih pretpostavki našeg istraživanja odnosila se na ustanovljavanje sličnosti i razlika svih onih društvenih grupa koje se smatraju socijalno ugroženima ili siromašnima, pri čemu smo Rome izdvojili kao specifičnu etničku grupu. Druge dve komparabilne grupe jesu nezaposleni (sa najnižim prihodima u okviru domaćinstva) i zaposleni sa najnižim prihodima. U okviru romske grupe poređenje je vršeno na nivou: zaposleni Romi, nezaposleni Romi i Romi koji primaju stalnu novčanu pomoć (preko socijalne zaštite). Jedinica posmatranja bila je porodica (po mogućstvu sa decom) a kvotni uzorak obuhvatio je: 279 romskih porodica (91 porodicu u kojoj ima zaposlenih, 99 porodica u kojima nema zaposlenih članova i 89 porodica koje primaju socijalnu pomoć), te 260 neromskih porodica od kojih u 129 porodica nema zaposlenih članova a u 131 ima zaposlenih, ali su im ukupni prihodi minimalni.

brak i porodični odnosi

U nizu strukturalnih činitaca koji utiču ili određuju društveni položaj, odnosno koji proizvode ili reprodukuju socijalnu ugroženost i siromaštvo, izdvaja se porodica. Polazeći od činjenice da porodica predstavlja **društveni** entitet, mi smo u analizi romske porodice pošli od slijedećeg pitanja: kakva je uloga porodice u procesu integracije i emancipacije Roma, odnosno koji procesi i karakteristike porodičnog života povećavaju verovatnošću ugroženosti i siromaštva ili ga obnavljaju, a koji porodični procesi smanjuju delovanje faktora društvene strukture.

U traženju odgovora na ovo osnovno pitanje, pošli smo od stava da je porodica i njeno funkcionisanje uslovljeno globalnim društvenim sistemom i njegovom društvenom strukturom: položaj porodice u strukturi društva određuje njena svojstva kao posebne (»parcijalne«) društvene grupe i životnih šansi njenih članova. Ukoliko porodične karakteristike **kao takve** posmatramo izolovano od društvenog položaja, one ne mogu biti primarni uzroci siromaštva. S druge strane, prepostavili smo da porodični život nije puk odraz ili transmisija društvenih procesa i struktura: konkretno ustrojstvo i organizacija porodičnog života ne zavisi samo od objektivnih uslova nego i od posebnih činitaca vezanih za porodicu i ponašanje njenih članova. Zato ima smisla očekivati da će se unutar delovanja sličnih globalnih strukturalnih uslova stvarati **varijeteti porodičnog života**, te različiti procesi i odnosi u okviru porodične grupe.

Reč je, dakle, o veoma složenoj multifunkcionalnoj društvenoj grupi koja predstavlja primarnu instancu zadovoljavanja raznovrsnih potreba pojedinaca, bilo da se sama grupa stara o njihovom zadovoljavanju, bilo da služi kao posrednik u povezivanju pojedinaca sa brojnim institucijama u kojima se zadovoljavaju određene potrebe. Budući da ima ulogu posrednika, porodica je veoma osetljiva na šire globalne promene u organizaciji društvene i lične reprodukcije.

Imajući u vidu navedene stavove, cilj našeg istraživanja romske porodice bio je sledeći: ispitivati one karakteristike porodice koje doprinose osiromašivanju i reprodukovanju siromaštva, ukoliko je ono nastalo ranije. Komplementarno ovome jesu odgovori na pitanje o tome koje karakteristike porodičnog života sprečavaju osiromašenje i menjaju životnu perspektivu članova porodične zajednice (razbijanje »kruga siromaštva«).

Ovako formulisan cilj istraživanja podrazumevao je dva osnovna predmeta proučavanja:

- (1) Karakteristike porodičnog života romske populacije – tipične i zajedničke karakteristike, s obzirom na utvrđeni stepen socijalne ugroženosti (zaposleni, nezaposleni i korisnici stalne novčane pomoći).
- (2) Odnos između socijalne ugroženosti i porodičnih karakteristika, pri čemu smo tražili odgovor na pitanje: stvara li i u kojoj meri, siromaštvo, odnosno socijalna ugroženost, određeni tip i organizaciju porodičnog života, i obrnuto, kakvo dejstvo imaju pojedini varijeteti porodičnog života na produblјivanje ili sprečavanje siromaštva i njegove reprodukcije.

Karakteristike porodice definisali smo preko dinamičkih procesa integracije i dezintegracije koje se mogu ispolјiti u sledećim sferama porodičnog života:

- (1) **Struktura porodice:** S obzirom na strukturu romske porodice, želeli smo da ustanovimo kojem tipu ona pripada, s obzirom na veličinu, srodstvo među članovima (roditelјi-deca-srodnici) i legitimnost.
- (2) **Funkcionisanje porodice i odnosi između članova.** Izdvojili smo dve porodične funkcije: ekonomsku (aktivnost članova i podela uloga u domaćinstvu) i socijalizatorsko-vaspitnu (odnos prema deci) kao najrelevantnije za procese osiromašenja i proces reprodukcije siromaštva. Izdvojili smo također i položaj žene u porodici, kao indikator emancipacije, odnosno promena u porodičnom životu.
- (3) **Stabilnost porodice.** Ovu sferu porodičnog života posmatrali smo prema stabilnosti bračne zajednice, tj. prema trajanju braka, sukobu interesa u njemu i načinu razrešavanja tih sukoba.
- (4) **Srodniki odnosi.** Mreža srodnikih odnosa posmatrana je kroz stepen i oblike solidarnosti i uzajamne pomoći kao relevantnim pokazateljima razrešavanja porodičnih problema i prevladavanja porodične izolovanosti i prepuštenosti samoj sebi.

Navedeni aspekti porodičnog života posmatrani su u okviru dimenzije: integracija-dezintegracija, pri čemu smo prešli od pretpostavke da navedene karakteristike porodičnog života mogu pojačati ili obnavljati siromaštvo i ugroženost. Drugim rečima, pretpostavili smo da materijalna ugroženost direktno ili indirektno utiče na stepen siromaštva i njegovo obnavljanje unutar porodične grupe.

Naime, porodice izložene materijalnoj ugroženosti zahvaćene su najverovatnije dezintegrativnim procesima. S obzirom na strukturu porodice mogao se očekivati povećan broj nepotpunih porodica, češće raspadanje bračne zajednice i učestaliji oblici »poremećene« porodične strukture. Dalje, moglo se očekivati da će se odnosi u porodici formirati prema »neligitimnom autoritetu« i »destruktivnom konfliktu«. Ovakve karakteristike mogu uticati takođe na smanјivanje porodične efikasnosti u pogledu obavljanja ekonomske i socijalizatorske funkcije. Odnos između tih porodičnih karakteristika može biti i obrnuto zasnovan: proces porodične dezintegracije i konfliktni odnosi u njoj mogu biti uslovlјeni teškoćama u obavljanju porodičnih funkcija usled intenzivne materijalne ugroženosti.

Ovakav pravac razmišljanja pretpostavio je da će upravo vršenje porodičnih funkcija biti stožer integracije i labavljenja porodične strukture i

drugih elemenata porodičnog života. Ugroženost, efikasnost, konfliktnost i eksploatacija u porodici mogu uticati na primarne porodične odnose (emocionalna komponenta) tako što će dominirati instrumentalni, a ne afektivni odnosi. Ove karakteristike predstavljaju povoljan teren za razvoj devijantnog ponašanja u pogledu vršenja porodičnih uloga, pojačane agresivnosti i raznih oblika »kompenzatorskih« devijacija (alkoholizam i sl.).

Potrebno je istaći da se odnosi između elemenata porodičnog života mogu različito uspostavljati. Osnovano je pretpostaviti da su dezintegrativni procesi locirani u prethodnoj instrumentalnoj (upotrebnoj) orijentaciji na svet, što uslovljava površnost u afektivnoj sferi i opšti doživljaj privremenosti svih životnih rešenja. Osnovno pitanje koje je istraživanje postavilo jest: doprinose li i kako dezintegrativni procesi u porodici slabljenju materijalnog položaja porodice, odnosno da li uspešno integrisane porodice smanjuju efekte siromaštva i otvaraju perspektive društvene promocije svojim članovima.

Pre nego što pređemo na analizu romske porodice i rezultata istraživanja koji se odnose na navedene elemente porodičnog života, moramo ukratko objasniti u kakvim uslovima romska porodica živi, odnosno u kakvoj **rezidualnoj** sredini ona funkcioniše.

Romska porodica živi u posebnim uslovima, tj. u takvom tipu lokalne zajednice (mahali, getu) koja u svim svojim dimenzijama predstavlja poseban kvalitet. Romska porodica, naime, živi segregirana na ograničenom i čvrsto omeđenom prostoru, i to je jedna od značajnih determinanti njene organizovanosti i funkcionisanja.

U pogledu prostora, za mahalalu – geto karakteristično je, kao što je rečeno, skučenost prostora, pomanjkanje bilo kakve infrastrukture i upućenost stanovnika jedne na druge. Posledica je ove izolovanosti da stanovnici geta imaju osećaj drugačijeg života. Porodica nema gotovo nikakve mogućnosti za vlastitu privatnost i nezavisnost. U skučenom prostoru i skučenom stambenom ambijentu, romska porodica prepuštena je spontanoj regulaciji odnosa, koji su najčešće obojeni i određeni nasleđenim običajima koji se sporo menjaju. Tako izolovana, romska porodica ostaje imuna na sve promene koje inače obeležavaju savremenu jugoslovensku porodicu. Iza fasada geta odvijaju se porodični odnosi u miljeu obezličenog života i posmatraču često teško razumljivih odnosa. Nemoguće je razumeti savremenu romsku porodicu a ne znati, bar i najpovršnije, o njenim etničkim karakteristikama. Zbog toga ćemo u najkraćim crtama izneti etničke elemente romske porodice.

1. etničke karakteristike romske porodice

Tradicionalno, Romi sklapaju bračnu zajednicu vrlo rano: muškarci sa 14–15 godina, a devojčice sa 12–13. U prošlosti bračna zajednica bila je isključivo endogamna, a članovi plemena koji bi prekršili ovo pravilo, isključivani su iz plemena.¹⁾

Međutim, Romi su »u srednjovekovnim južnoslovenskim gradovima sklapali mešovite brakove, ženili se ženama južnoslovenske etničke pripadnosti, a možda je bilo i mešovitih brakova sa Vlahinjama. Isto tako, i Ciganke su se udavale za mladoženje južnoslovenske etničke pripadnosti.«²⁾

1) Rajko Đurić: *Kultura Roma u SFR Jugoslaviji*, Beograd, Filozofski fakultet, 1985, str. 75. Doktorska disertacija.

2) Đurđica Petrović: »Društveni položaj Cigana u nekim južnoslovenskim zemljama u XV i XVI veku«, *Jugoslovenski istorijski časopis*, Beograd, 1976, 1–2. (Prema: Tihomir Vukanović *Romi (Cigani) u Jugoslaviji*, Vranje, 1983, str. 27.)

Mada je endogamni brak kod romske populacije još najčešći, sve je više i brakova sklopljenih između pripadnika različitih etničkih i nacionalnih skupina. O tome svedoče i podaci za Srbiju, prikazani na idućoj tablici.

Tablica 1

Procenat etnički heterogenih brakova u ukupnim brakovima, 1979—1981.³⁾

	1979—1981.		
	Ukupno	Muškarci	Žene
Svega	13,4	13,4	13,4
Romi	9,6	9,7	9,6

Smetnja sklapanju braka nije uvek samo etnička pripadnost. Kod Roma vrlo su značajne srodničke veze i one, ako postoje, predstavljaju glavnu smetnju za sklapanje braka. »To se uvek usklađuje prema konfesijama kojima Romi pripadaju. Tako, svi Romi muslimanske vere pridržavaju se propisa Kurana, a svi hrišćani odredaba hrišćanske crkve. Tome treba dodati i ove običajne norme, Naime, svi Romi koji su primili neki od arbanških fisova (pleme), te koji na taj način žive u simbiozi sa Albancima, primanje fisa im je smetnja za sklapanje braka sa Romima i Albancima, jednofiscima – istofiscima... Takođe, kod pravoslavnih Roma prepreke za sklapanje braka su kumstvo i pobratimstvo.«⁴⁾

Način sklapanja braka još uvek ima premise arhaičnih običaja, posebice kod Roma čergara, kod kojih je postojao običaj kupovine devojke. Ovaj se običaj obavlja, kako navodi Vukanović,⁵⁾ najčešće po vašarima ili u kafani ili na sličnim mestima, gde se roditelji mlade i mladoženje dogovaraju oko visine cene za devojku.

Svadba je kod Roma značajan obred kojim se zasniva brak, »koji je u osnovi više društveni nego in dividualni čin«.⁶⁾ Kod većine Roma u Srbiji devojku bira otac budućeg mladoženje ili stariji rođak. Svadba, kao velik i značajan događaj obično traje po nedelju dana, za koje se vreme vrše svadbeni obredi, kao što je bojenje (kaniranje) kose i nokata mlade, kao ritualni, zaštitni znak od zlih duhova, te ritualno kupanje mladoženje. Svadbeni običaji slični su kod muslimanskih i pravoslavnih Roma, sa značajnim primesama običaja koji se u ovim prilikama vrše kod Srba.

Raznovrsni i bogati svadbeni običaji kod Roma zasnivaju se na magiji, religiji i mitologiji, pri čemu je osnovni cilj braka potomstvo. Po pravilu, bračna se zajednica ne zasniva »zvanično« ni u crkvi ni kod matičara, nego u krugu porodice, srodnika i prijatelja.

Etnolozi su utvrdili da je kod Roma čergara stabilnost braka relativno labava, ali kod stalno nastanjenih i starosedelaca »brak je od starine neprikosnoven i odredbe prava i dužnosti bračnih drugova u braku temelje se na patrijarhalnim odredbama običajnog prava, kao i na odredbama hrišćanstva i islama«.⁷⁾

3) Demografska statistika Srbije (odgovarajuće godine).

4) Tihomir Vukanović, *nav. dj.*, str. 241.

5) *Isto*, str. 10.

6) Rajko Đurić, *nav. dj.*, str. 80.

7) Tihomir Vukanović, *nav. di.*, str. 257.

2. savremena romska porodica

Karakteristike savremene romske porodice posmatraćemo, kao što smo rekli, u sledećim sferama porodičnog života: (a) struktura porodice, (b) funkcionisanje porodice i odnosi u njoj, (c) stabilnost porodice i, (d) mreža srodničkih odnosa. Ove sfere porodičnog života trebalo bi da ukažu na neke osnovne komponente romske porodice, sa stanovišta promena, s jedne strane, i sa stanovišta sagledavanja najznačajnijih problema koji dovode do njene ugroženosti, s druge strane.

Da bismo bolje razumeli romsku porodicu, njena svojstva i karakteristike, analiziraćemo paralelno i neke važnije karakteristike porodica koje smo označili kao socijalno ugrožene. Ova komparacija značajna je naročito kada je reč o socijalnom miljeu u kojoj se porodični život odvija, budući da se dosad pokazalo da je siromaštvo Roma u poređenju sa ostalim grupama, izrazitije. Dakle, porodica, kao jedna od primarnih okvira i »podloge« za stvaranje i reprodukovanje ugroženosti i siromaštva, treba da pokaže ima li, i u kojoj meri, stepen utvrđenog siromaštva sličnosti ili razlika u različitim »tipovima« siromaštva: romsko, siromaštvo nezaposlenih i siromaštvo zaposlenih sa najnižim prihodima.

a) struktura porodice

Tradicija stupanja u rani brak kod Roma održava se gotovo u svim krajevima Jugoslavije. To su najčešće nelegitimne bračne zajednice jer su mladenci maloletni. Međutim, ustanovljeno je da se u novije vreme sve češće sklapaju legitimni brakovi (kod matičara), »najčešće zbog ostvarivanja svojih socijalnih prava (zaposleni zbog dečjeg dodatka i dr., korisnici novčanih pomoći da bi deca dobila pravo sauživaoca, zatim kada su roditelji u zatvoru da bi deca stekla pravo iz proširene socijalne zaštite, ili radi ostvarivanja prava na kadrovičku pomoć i dr.)«. ⁸⁾

S obzirom na činjenicu da Romi vrlo mladi stupaju u brak, pa kao mladi nemaju ni zaposlenja ni posebnoga stambenog prostora, dakle, nemaju mogućnosti da zasnivaju **svoj** dom, oni su prinuđeni da žive u istoj zajednici sa roditeljima, najčešće sa roditeljima mladoženje. Time se stvara tip tzv. proširene porodice koja je karakteristična ne samo za patrijarhalnu porodičnu zajednicu nego i za siromašne, kao što se to može zaključiti iz podataka u donjoj tablici.

Tablica 2

Tip porodice socijalno ugroženih grupa

						U %
	Samačko doma- ćinstvo	Bračni par bez dece	Nuklear- na poro- dica	Nepot- puna porodica	Proši- rena porodica	Ukupno
Romi	8	10	28	11	42	279
Nezaposleni	5	7	16	20	53	129
Zaposleni sa niskim prihodima	—	—	62	19	19	131
Ukupno	5	7	33	15	10	539

8) Aleksandar Bećin: **Socijalni problemi Roma u Voivodini**. Novi Sad 1974. str. 30.

U većini slučajeva, dakle, ugrožene porodice žive u tipu tzv. proširene porodice (40%); Romi su najbrojniji, s tim da upravo zaposleni Romi u najvećem broju žive u nuklearnoj porodičnoj zajednici (62%).

Sloj socijalno ugroženih koji imaju i najminimalnije prihode (zaposleni sa najnižim prihodima), bez obzira na stepen siromaštva i ugroženosti u kojoj se nalaze, stvaraju svoju porodicu, dok ostale socijalno ugrožene grupe, očigledno nemaju mogućnosti osamostaljevanja. Međutim, bilo bi pogrešno zaključivati da je reč samo o materijalnoj mogućnosti da se zasniva sopstvena – nuklearna porodica. Često, kao što je to slučaj kod Roma, najugroženiji žive u nuklearnoj porodičnoj zajednici ili sasvim sami (20%), kako se to može zaključiti iz prikazanih podataka.

Tablica 3

Tip romske porodice

U %

	Samačko domaćin- stvo	Bračni par bez dece	Nuklear- na poro- dica	Nepošt- puna porodica	Proši- rena po- rodica	Ukupno
Zaposleni	2	11	27	7	53	91
Nezaposleni	3	7	27	12	51	99
Korisnici stalne novčane pomoći	20	12	31	15	22	89
Ukupno	8	10	28	11	42	279

Reč je, naime, o porodici koja je »ostavljena« samoj sebi, bez najbližih srodnika, o porodici koja je upućena na sopstvene »nage« za savladavanje nedaća koje sustižu siromašne, iako joj društvo, preko socijalnih prestacija pruža određenu pomoć.

Karakteristično za proširenu porodicu, kao što je poznato, jeste postojanje autoriteta starešine domaćinstva (najstarijeg u porodici), pa se ta porodica može nazvati tipičnom **patrijarhalnom** porodicom. Romska porodica živi u miljeu patrijarhalnosti, gde se porodični odnosi temelje na pravilima koje određuje starešina domaćinstva i koji ima primat nad svim odlukama o porodičnim dužnostima, o odnosima u rešavanju eventualnih problema.

Mladi supružnici gotovo ceo svoj vek provode u tom ambijentu, bez ikakve mogućnosti da direktno učestvuju u rešavanju porodičnog života. To je, inače, najčešće porodica od četiri člana (22%). Sve porodice koje spadaju u grupu socijalno ugroženih brojne su, a toj tipičnoj slici najviše doprinosi romska porodica.

Tablica 4

Broj članova domaćinstva socijalno ugroženih grupa

U %

	Živi sam	Dva	Tri	Četiri	Pet	Šest	Se- dam	Osam i više	Ukup. broj
Romi	8	10	18	23	15	9	6	9	279
Nezaposleni	5	7	35	19	23	7	2	2	129
Zaposleni s niskim prihodima	—	—	39	25	22	11	2	1	131
Ukupno	5	7	28	22	19	9	5	5	539

Porodice sa najvećim brojem članova domaćinstva jesu romske porodice (23%), dok ostale dve grupe ugroženih porodica imaju prosečno po tri člana.

Kada je reč o romskoj porodici, odnosno o broju njenih članova, sve tri posmatrane podgrupe imaju približno jednak broj: prosečno po četiri člana.

Među članovima domaćinstva najviše je dece, kako u romskoj porodici, tako i u ostalim socijalno ugroženim porodicama, pri čemu se romska porodica unekoliko izdvaja. Naime, u tipičnoj romskoj porodici najčešće je reč o četvoro dece, dok je u porodicama nezaposlenih i zaposlenih sa najnižim prihodima najčešće dvoje dece.

Međutim, u sve tri posmatrane grupe socijalno ugroženih starost potomstva je približno ista. Tako je u porodicama koje spadaju u socijalno ugrožene u više od 50% slučajeva starost dece ispod 7 godina, a u jednoj trećini ovih porodica (27%) deca su ispod sedam godina starosti.

Romska porodica razlikuje se od ostalih socijalno ugroženih porodica ne samo po tome što je brojnija nego što su i njeni članovi manje obrazovani, kao i po tome što je, po pravilu, samo jedno od supružnika zaposleno, i to uglavnom muž. Konkretnije, u našem istraživanju došli smo do podatka da su samo u 5% romskih porodica zaposlena oba supružnika, dok je u porodicama sa najnižim prihodima taj procenat četiri puta veći: u tim porodicama u 20% slučajeva oba supružnika rade.

Kada je reč o radnom angažovanju supružnika i nivou obrazovanja, u savremenoj romskoj porodici gotovo da se i ne primećuje nekakav pomak u odnosu na prethodnu generaciju. Najveći broj roditelja naših ispitanika nije nikada bio stalno zaposlen (u 53% slučajeva), a samo su u 3% slučajeva oba roditelja radila. Otac je najčešće radio kao nekvalificirani radnik (nadničar), a majka, ukoliko je i bila zaposlena, radila je poslove za koje nije bila potrebna kvalifikacija ili obrazovanje (rad po kućama ili na polju). U prethodnoj generaciji nivo obrazovanja (roditelja) bio je sličan kao i u sadašnjoj: otac je u 15% slučajeva bio pismen (ali bez potpune osnovne škole), a majka samo u 8% slučajeva.

U pogledu strukture, romsku porodicu karakterizira, dakle, sledeće: rano zasnivanje bračne zajednice, velik broj dece i proširena porodica u kojoj vladaju patrijarhalni običaji. Starešina domaćinstva u patrijarhalnoj porodičnoj zajednici ima odlučujuću reč o svim bitnim pitanjima porodične organizacije života; to je u pravilu otac mladoženje kome će on predstavljati model ponašanja i koga će s vremenom naslediti, prihvatajući očeve norme ponašanja i malo šta menjajući u svom ponašanju prema naslednicima.

(b) funkcionisanje porodice i odnosi među članovima domaćinstva

Dosad smo se bavili strukturom romske porodice, konstatujući da je tipična romska porodica patrijarhalna, što znači da promene na globalnom društvenom planu nisu znatno uticale na nju. To se naročito može uočiti kada se analiziraju odnosi među članovima domaćinstva u okviru funkcionalnih zadataka porodice. Primarna delatnost porodice i domaćinstva, kao što je poznato, jeste ekonomska delatnost njenih članova van porodice i unutar nje, koja omogućava opstanak celine i njenih članova. Primarnost ove delatnosti ogleda se i u tome što se na osnovu nje stiče određen stepen uticaja i moći van i unutar porodične zajednice i stvara određeni položaj u društvu.⁹⁾

■

9) Anđelka Milić: *Klase i porodica*, Beograd, 1978, str. 83.

Osnovna je determinanta položaja članova porodične grupe, dakle, sticanje sredstava za život. Naime, sticanje materijalnih sredstava za život određuje i podelu uloga na unutrašnjem planu domaćinstva. Muškarac, kao »hranitelj« u porodici stiče monopol u donošenju odluka, dok je ženi ostavljena uloga majke, dakle njena biološka uloga i odgovornost za podizanje potomstva. Ovaj klasični koncept patrijarhalne porodice zastupljen je gotovo u svim elementima u romskoj porodici. On je, kao što ćemo videti, gotovo sasvim nedodirnut spoljnim uticajem, bar kada je reč o osnovnim porodičnim odnosima.

Da bismo dokazali ovu tvrdnju, prikazaćemo rezultate našeg istraživanja koje se odnose na dva najznačajnija aspekta porodičnih odnosa. To su odnosi među supružnicima i odnosi prema deci. Mi se nećemo posebno baviti vrlo komplikovanim odnosima koji vladaju u proširenoj porodici jer je to poseban istraživački zadatak, nego samo odnosima koji vladaju u delu porodice koju uslovno možemo nazvati nuklearnom. Međutim, u zaključivanju moramo imati u vidu da romska porodica nije »sama« i da je zapravo reč o porodici i domaćinstvu, pri čemu u ovoj analizi porodicom nazivamo supružnike i decu, a domaćinstvom proširenu porodicu. Kada je reč o **odnosima među supružnicama**, nas je pre svega zanimalo kakva je struktura autoriteta u romskoj porodici, odnosno na osnovu čega se ona stvara.

Kao što smo već istakli, podeljenost supružnika kada je reč o radu i sticanju sredstava za život **van** porodice prenosi se i na podeljenost obavljanja delatnosti **za** porodicu. Uz to treba imati na umu činjenicu da tradicionalna romska kultura određuje mesto žene i mesto muškarca i skladu sa klasičnim obrascem patrijarhalnog shvatanja.

Položaj romske žene, kako to ističu etnolozi, određen je »narodnim pravom«¹⁰⁾ (običajnim), po kojemu, samim tim što se žena kupuje, ona podleže eksploataciji. Mi se nismo u istraživanju bavili posebno emocionalnom komponentom u odnosima među supružnicima, ali se o njoj može posredno saznati proučavajući zajedničke aktivnosti supružnika u slobodno vreme (o tome posle). Moramo, međutim, s velikom opreznosti zaključivati o emocionalnim odnosima, s obzirom na rasprostranjeno mišljenje o »romskoj ljubavi«. Takođe, moramo imati u vidu i činjenicu da je reč o porodicama koje su po svim obeležjima socijalno ugrožene i čiji se porodični život i odnosi zbivaju najčešće u krajnjoj bedi. Članovi romske porodice, pre svega, bore se sa nedaćama egzistencijalne prirode, i to je odlučujuća determinanta odnosa u romskoj porodici. Da je to tako svedoče i podaci koje smo poredali u tri socijalno ugrožene grupe. Razlike, kao što ćemo videti, vidljive su gotovo u svim dimenzijama porodičnih odnosa, koje smo posmatrali kroz obavljanje određenih aktivnosti u kući i koje treba da pokažu u kojoj meri postoji porodična kohezivnost, odnosno kakva je uloga i mesto žene u porodici, a kakva muškarca, supružnika.

Na pitanje kako provode slobodno vreme, više od polovine ispitanika, bez obzira kojoj ugroženoj grupi pripadaju, odgovorili su da ga provodi u kući. To je i razumljivo s obzirom na materijalne mogućnosti, ili točnije nemogućnosti ovih porodica. Oni koji svoje slobodno vreme provode van kuće, najčešće odlaze u kafanu.

■
10) Tihomir Vukanović. *nav. di.*, str. 148.

Tablica 6

Korišćenje slobodnog vremena socijalno ugroženih grupa

U %

	U kući	U kafani	Kod prijatelja	Ostalo	Ukupno broj
Romi	47	35	11	7	279
Nezaposleni	74	16	7	3	129
Zaposleni sa niskim prihodima	47	45	5	3	131
Ukupno	53	33	9	5	539

Odlazak u kafanu ili kod prijatelja, treba naročito naglasiti, gotovo nikada nije udvoje. U 98% slučajeva kafanu posećuju samo muškarci. Zaposleni češće odlaze u kafanu nego što to čine Romi i nezaposleni jer raspolažu i sa više novca.

Uopšte, druženje supružnika u slobodno vreme, a to podrazumeva i druženje sa zajedničkim prijateljima i razgovori o temama koje se ne odnose samo na probleme sa decom, vrlo su retki u ovim porodicama. Naročito u romskoj porodici u kojoj je nemoguće ostvariti bilo kakvu intimnost u krajnje skućenom prostoru i uz strogi nadzor starijih (oca ili majke).

O slobodnom vremenu u romskoj porodici i ne može se govoriti u doslovnom značenju ovog pojma, jer ono postoji u smislu količine raspoloživog vremena (većina je nezaposlena), ali ne postoji i u smislu aktivnosti koje se smatraju relaksacijom i bavljenjem slobodnim aktivnostima (hobijem, primerice).

Zbog toga smo i prikazali samo one podatke koji govore o tome kamo se najčešće (i s kim) odlazi u slobodnom vremenu. To je, pre svega, kuća (iz nužde) i kafana. U kafanu, kao što smo videli, odlaze samo muškarci, dok žena ostaje u kući; njen zadatak je briga o deci, a njeni učestali prodajni i ne dozvoljavaju joj da svoje »slobodno vreme« provodi van kuće.

Moglo bi se očekivati da zbog »neslobode« Romkinja pruža otpor supružniku i pokazuje nezadovoljstvo. Mada ne raspolažemo podacima koji bi mogli da opovrgnu ili potvrde ovu tvrdnju, naše iskustvo ukazuje da romska žena (još uvek) relativno trpeljivo podnosi ovakav položaj u porodici. Verovatno da ima više razloga za to. Nama se čini vrlo blisko objašnjenje da je u pitanju svojevrсна »socijalizacija«, prilagodba, za ulogu koja joj je nametnuta. Točnije: Romkinja se udaje vrlo mlada i njena socijalizacija zbiva se u porodičnom okviru, gde vladaju strogi patrijarhalni zakoni. Budući da se znaju dužnosti (vrlo retko i prava) žene, mlada (koja uistinu to i jeste sa svojih 12 ili 13 godina), prihvata nove dužnosti, od kojih je najvažnija: rađanje. Bez obzira što će to rađanje biti često, što će je u određenom smislu (zdravstvenom, na primer) i opteretiti, Romkinja neće biti frustrirana, kao što se to može desiti u nekim drugim slojevima.¹¹⁾ Ako je njen život ispunjen samo rađanjem dece, ona će decu voleti, a »hranioca« dece poštovati. Poštovanje muža, pokornost i neprikosnovenost njegovog autoriteta pre je izraz zahvalnosti za obezbeđenu egzistenciju deci nego ljubavi.

11) Anđelka Milić. nav. di., str. 104—110.

Taj odnos prema deci koji je takođe vrlo specifičan i kod majki i kod očeva, kao da je najvažnija spona u bračnim odnosima Roma. Opšte je uverenje da »Cigani najviše na svetu vole svoju decu«. Ovo uverenje proističe, između ostalog, i iz toga što je gotovo nezamislivo videti romsku porodicu bez dece i što je uočen izuzetno tolerantan odnos starijih prema mladom naraštaju. Iskazivanje ljubavi prema deci svojstveno je i muškarcima i ženama, mlađima i starijima. »Popustljivost« prema deci, ne bi trebalo, kao u srednjoj klasi tražiti u »ulozi koju deca imaju u procesu reprodukcije klasne pozicije porodice«¹²⁾, nego više u činjenici da je to jedino »dobro« kojim romska porodica raspolaže i iskonski zaštitnički, odbrambeni stav prema društvu koje nije prihvatilo ovu grupu. Ma koliko ovo objašnjenje zvučalo »literarno«, ono ima iskustvenog dokaza: romska se deca ne kažnjavaju, ili bar ne tako drastično kao deca iz nekih drugih slojeva¹³⁾ i promatraču najčešće izgleda da su ona prezaštićena u porodici. U društvu (školi, na primer), njih čekaju mnoge kazne, desiće se, ne tako retko, da budu smešteni u posebne klupe (samo za Rome), da koriste školsku česmu za vodu samo oni; biće dakle segregirani, i roditelji, verovatno i nesvesno, svojoj deci tolerišu gotovo sve. Zbog toga, kao i zbog toga što i sami nemaju higijenskih i radnih navika, deci dozvoljavaju mnogo više slobode i ne bave se oko njih na način kako to čine neki drugi slojevi. Spontanost u odnosu sa decom, dakle, nije samo odraz niskoga kulturnog nivoa roditelja, nego i zaštitnog ponašanja. Međutim, ovakav odnos ne traje dugo. Već posle 10. godine, on se menja i od dece se očekuje da »odrastu«. Tada počinju planovi o udaji ili ženidbi i oni koji »iznevere« ta očekivanja, često budu prepušteni sami sebi.

(c) stabilnost romske porodice

Je li romska bračna zajednica stabilna i šta utiče na tu stabilnost pokušaćemo da saznamo preko podataka o trajanju braka, o razlozima raspadanja bračne zajednice i najčešćih sukoba koji se u toku zajedničkog života javljaju, pri čemu ćemo izneti i komparativne podatke za druge socijalno ugrožene grupe. Potrebno je da napomenem da smo u analizi koristili odgovore samo onih ispitanika kojima je sadašnji brak prvi i jedini¹⁴⁾ s ciljem da dobijemo što jasnije odgovore na navedena pitanja. Već smo istakli da Romi veoma rano stupaju u brak: prosečno već u petnaestoj godini zasnivaju bračnu zajednicu, dok je kod drugih socijalno ugroženih grupa ta granica znatno viša – oko dvadesete godine. Budući da je među našim ispitanicima bilo najviše onih srednjih godina, podatak da bračna zajednica traje prosečno između 11 i 15 godine, sasvim je logična (jer je toliko trajala u vreme provođenja istraživanja).

Ono što je najuočljivije u gornjim podacima, pored prosečnog trajanja bračne zajednice svih posmatranih grupa: 11–15 godina, jeste podatak da je blizu 40% ispitanika među Romima imalo više brakova. Ustanovili smo takođe da se bračna zajednica najčešće raskida u grupi najugroženijih Roma – korisnika pomoći, a najređe među zaposlenima.

12) Isto, str. 106

13) Isto, str. 104 (Navodi primere zlostavljanja dece u savremenoj porodici i to u najrazvijenijim zemljama, pozivajući se na autore, kao što su: P. Brikner, D. Gil i drugi).

14) U analizi smo izdvojili samo one ispitanike koji se nisu više puta ženili (udavali) kako bismo dobili jasniju situaciju.

Tablica 7

Dužina trajanja braka kod socijalno ugroženih grupa

	U %								
	Do 1 godine	1—5	6—10	11—15	Preko 15 godina	Ukupno	Više brakova	Neoženjen - neudata	Ukupno
Romi	15	29	16	34	6	152	38	9	279
Nezaposleni	30	36	20	8	6	89	6	22	129
Zaposleni sa niskim primanjima	10	15	24	35	16	131	—	—	131
Ukupno	17	26	20	37	10	372	22	—	539

U grupi najugroženijih Roma istovremeno ima i najmanje brakova koji duže traju, a prema dužini trajanja braka moglo bi da se zaključi da su najstabilnije zajednice u grupi zaposlenih Roma. Kod njih, naime, ima najmanje slučajeva zasnivanja više bračnih zajednica, a brak im traje u proseku od 11 do 15 godina.

Tablica 8

Dužina trajanja braka kod Roma

	U %								
	Do 1 godine	1—5	6—10	11—15	Preko 15 godina	Ukupno	Neoženjen - neudata	Ukupno	
Zaposleni	7	16	22	43	12	67	20	7	91
Nezaposleni	31	15	12	30	2	51	37	11	99
Korisnici stalne novčane pomoći	3	59	9	24	5	34	56	6	89
Ukupno	15	29	16	34	6	152	38	9	279

Za grupu nezaposlenih Roma karakteristično je da ima najviše onih koji su više puta zasnivali brak (37%), a približno je isti broj i onih koji u braku žive do jednu godinu. Ovaj posljednji podatak može se objasniti time da su verovatno u pitanju mlađi bračni parovi.

Razlozi koji se navode kao najčešći za raspad bračne zajednice vrlo su karakteristični kada je u pitanju romska populacija. Mada je, kao i kod ostalih socijalno ugroženih grupa, najčešće pominjan razlog nesloga, gotovo u istom broju pominje se i siromaštvo, nedostatak sredstava za život i slične nevolje siromašnih.

Na sledećem tabelarnom pregledu prikazani su najkarakterističniji odgovori romskih ispitanika.

Tablica 9

Razlozi za razvod braka kod Roma

U %

	Siromaštvo, nedostatak sredstava za život	Nesloga	Zbog nemanja dece	Ostalo	Ukupno
Zaposleni	6	33	50	11	18
Nezaposleni	49	43	5	3	37
Korisnici stalne novčane pomoći	44	40	12	4	50
Ukupno	39	40	16	5	105

Kao što se vidi, nesloga među supružnicima i nedostatak sredstava za život u najvećem broju doveli su do raspada bračne zajednice i to u dve najugroženije grupe: kod nezaposlenih (49%) i kod korisnika stalne novčane pomoći (44%).

Kod zaposlenih Roma razlozi su nešto drugačiji. U najvećem broju slučajeva (50%) brak se raspadao zato što nije bilo dece, a najmanje zbog siromaštva (samo 6%). Razlog za raspad bračne zajednice zbog nemanja dece mogao se kod Roma očekivati i u većem broju nego kod ostalih posmatranih grupa, jer su deca najznačajniji razlog za stupanje u brak. Međutim, u najugroženijim romskim grupama, taj razlog nije istican, što može da znači da je siromaštvo u toj meri prisutno da su svi drugi razlozi manje važni.

O stabilnosti bračne zajednice kod Roma govori i pitanje koje smo ispitanicima postavili kao »otvoreno«. Naime, ispitanici su sami ocenjivali svoju bračnu vezu, a opisne odgovore svrstali smo u tri grupe: stabilan, relativno stabilan i nestabilan. Isto pitanje postavili smo i ispitanicima drugih ugroženih grupa. I, dok se odgovor »relativno stabilan« u najvećem broju pojavljuje i kod nezaposlenih i zaposlenih sa niskim prihodi- ma, kod romskih podgrupa nema jedinstvenosti.

Tablica 10

Ocena stabilnosti braka kod Roma

U %

	Stabilan	Relativno stabilan	Nestabilan	Ukupno
Zaposleni	42	31	27	18
Nezaposleni	20	33	47	37
Korisnici novčane pomoći	26	53	21	50
Ukupno	31	37	32	105

Kao što se vidi, ocena stabilnosti braka kod većine, iako ne znatne (37%) jest relativna stabilnost, ali je isto toliko i onih koji svoj brak ocenjuju stabilnim, odnosno nestabilnim (31%, odnosno 32%). Romi koji imaju u odnosu na ostale relativno bolju materijalnu situaciju (zaposleni) ocenjuju svoj brak kao stabilan, nezaposleni kao nestabilan, a najugroženija grupa ocenjuje svoj brak kao relativno stabilan. Ova nejedinstvenost

u oceni mogla bi se objasniti i činjenicom da između ovih podgrupa Roma postoje određene razlike i da one proizlaze pre svega iz njihovog materijalnog položaja.

Sasvim je sigurno da sve ove porodice, bez obzira na stepen ugroženosti, najviše problema imaju sa rešavanjem egzistencijalnih problema. Drugim rečima, u svim porodicama koje se nalaze u teškim materijalnim uslovima stabilnost braka zavisi od tih osnovnih uslova za opstanak, a razlozi sukoba moraju biti vezani upravo za taj problem. To pokazuju i podaci koje smo dobili na pitanje o razlozima sukoba u braku, a koji su prikazani u tablici 11.

Tablica 11

Razlozi sukoba u romskim brakovima

	Zbog novca	Ljubomora	Zbog kafane i alkohola	Zbog vaspitanja dece	Mešanje roditelja	Ukupno
Zaposleni	50	3	18	11	15	91
Nezaposleni	53	3	18	10	12	99
Korisnici stalne novčane pomoći	30	10	37	6	16	89
Ukupno	15	5	24	9	14	279

U ukupnim odgovorima najčešći razlog koji se pominje kao razlog sukoba u braku jeste novac: 45%, a najmanje se pominje razlog ljubomora – 5% i razmirice oko vaspitanja dece – 9%.

Grupe zaposlenih i nezaposlenih na prvo mesto stavljaju novac kao najvažniji razlog sukoba do kojih dolazi u njihovim bračnim zajednicama, dok korisnici stalne novčane pomoći u najvećem broju (37%) navode kafanu.

Mogli bismo da zaključimo da je stabilnost romske zajednice relativno jaka, ali samo u onim slučajevima kada bračna zajednica nije ponavljana. Konkretnije rečeno, bračne zajednice koje se nisu u prvim godinama zajedničkog života raspale, relativno se dobro održavaju, uprkos izuzetno nepovoljnim materijalnim uslovima. Doduše, stabilnost direktno korelira sa stepenom ugroženosti. Kao što smo videli, najugroženije porodice imaju i namanje stabilan brak, koji se inače i najčešće raspada, dok porodice koje imaju minimalne uslove za život, održavaju porodičnu zajednicu. Svakako da jačini stabilnosti romske zajednice doprinosi i brojno potomstvo: učestala rađanja kao da sprečavaju ili bar odlažu raspad bračne zajednice, s jedne strane, ali i činjenica da su Romi vrlo vezani za svoje potomstvo, doprinosi relativno dugom održavanju braka, s druge strane,

d) srodnički odnosi

U istraživanju srodničkih (i susedskih) odnosa koje savremena porodica ima, najčešće se polazi od premise da je porodica »slobodna asocijacija« u kojoj ovi vidovi odnosa predstavljaju neformalne prijateljske grupe. Na ovu pogrešnu premisu s pravom ukazuje A. Milić,¹⁵⁾ ističući da se odnosi

15) Anđelka Milić. *nav. di.*, str. 75.

srodstva (i susedstva moraju posmatrati, pre svega, sa stanovišta prirode porodice (tipa porodice) i opšte organizacije društva na datom stepenu njegovog razvoja. Za porodicu u prošlosti, kada je ona bila multifunkcionalna proizvodna jedinica, srodnički (i susedski) odnosi, kako kaže A. Milić, »bili su veoma razgranati, regulisani i kontrolisani od lokalne zajednice, koja je zahtevala striktno pridržavanje i poštovanje brojnih pravila, obrazaca ponašanja kojima su se ti odnosi regulisali. Sused i srodnik nisu bili birani, oni su već bili tu, zatečeni, pa pojedincu nije ostajalo ništa drugo već da ovu činjenicu prihvati i da joj se prilagodi, prihvatajući opšta usvojena očekivanja u pogledu svog ponašanja, prema drugima i prema njemu.«¹⁶⁾

U istraživanju srodničkih odnosa, dakle, mora se uzeti u obzir, pre svega, tip porodice, kao element koji je određuje, a to znači njenu strukturu i sadržaj funkcionalnih odnosa unutar porodične grupe. U romskoj porodici, kao što smo videli, održavaju se patrijarhalni odnosi koji traju iz dva osnovna razloga. Prvo, romska se porodica veoma sporo transformiše i, drugo, ona živi segregirano: u izolovanom naselju (getu ili mahali), gde se živi po striktno regulisanim odnosima i interakcijskim procesima.

Na relativno malome i skučenom prostoru porodični život romske porodice odvija se samo na prvi pogled spontano i u privatnosti. Porodica je zapravo izložena kolektivnim regulama koje vladaju u mahali i koje ne daju mogućnost čak ni stvaranja porodične privatnosti. Naime, stvaranje bračne veze ne znači istovremeno i stvaranje **novoga** i **svog** doma, jer za to nema uslova: pod istim krovom sa roditeljima mladi bračni par započinje svoju bračnu zajednicu, koja je samo formalno posebna. Bilo da je reč o proširenoj ili nuklearnoj porodici, situacija je ista: u najvećem broju slučajeva mladi nemaju mogućnosti da dođu do svog stana, odnosno do odvojenoga stambenog prostora, te se porodični odnosi započinju u identičnim uslovima u kojima žive i roditelji mladenaca. To istovremeno znači da će nova generacija stvarati isti ili veoma sličan model porodične zajednice kao predhodna, i to pod (prinudnom) »prismotrom« starijih i neposredne okoline – suseda. Pošto je romska porodica prvenstveno proizvodna zajednica, osnovne poluge povezivanja sa srodnicima (i susedima) činiće ekonomska kooperacija i pomoć.

Hoće li ovo važiti i za najugroženije romske porodice, pitanje je na koje smo pokušali da damo odgovor kroz rezultate dobijene u našem istraživanju, a koji se pre svega odnose na održavanje rođaćkih-srodničkih veza i pružanju pomoći koja je inače najuobičajeniji vid komunikacije srodnika. Naime, tipično za patrijarhalni obrazac ponašanja među rođacima jest jaka solidarna veza u situacijama kad je potrebna pomoć. U srpskom patrijarhalnom društvu ono je bilo izraženo u veoma značajnoj meri, pa i danas u ruralnim sredinama srodničke se veze održavaju posebno u nevoljama koje mogu zadesiti porodicu.

Moglo se očekivati da će ovaj način ponašanja biti prisutan i u romskoj porodici, jer je u nekim glavnim crtama »model« srpske patrijarhalne porodice prihvaćen i u romskoj porodici. Međutim, naši podaci iz istraživanja pokazuju da je u ovom pogledu situacija u romskoj porodici nešto drugačija.

Tablica 12

Obračanje Roma za pomoć rođacima

U %

	Nije se obraćao	Obraćao se		Ukupno	
		Koliko puta	Dobio pomoć		Nije dobio pomoć
Zaposleni	68	23	3	20	91
Nezaposleni	76	23	—	23	99
Korisnici stalne novčane pomoći	89	—	—	—	89
Ukupno	233	46	3	46	279

Podaci (prikazani u apsolutnim brojevima) upečatljivo govore da obraćanje za pomoć rođacima u nevolji nije uobičajeno kod Roma. Najugroženija grupa Roma, korisnici stalne novčane pomoći, ni u jednom se nisu obraćali za pomoć, iako im je pomoć bila najpotrebnija, dok nezaposleni, i kad bi se obraćali za pomoć nikad nisu dobili. Neznatan broj zaposlenih koji je dobio pomoć od rođaka ne menja opšti utisak da se Romi retko obraćaju srođnicima za pomoć, a kad se i obraćaju da je uglavnom ne dobijaju. Doduše, oni se, kao što ćemo videti, za pomoć pre i više obraćaju institucijama, od kojih je takođe retko dobijaju.

Mada se nismo bavili sadržajem srodničkih odnosa da bismo ustanovili neke druge veze (kao što je posećivanje i sl.), na osnovu ove veze koja bi, po našem mišljenju trebala najjasnije pokazati jačinu srodničkih odnosa, možemo zaključiti sledeće: srodničke veze kod najugroženije romske populacije veoma su labave i solidarnosti gotovo i nema.

Marriage and Family Life among Romanies as a Factor of their Social Position

Summary

This article is part of a more extensive study entitled *Social Position of Romanies in Serbia*. In the context of the many problems facing the Romany population, the family and marital relation are discussed as the framework within which different problems come to expression, and which are also a »variable« that could or does influence the creation of a problem. The Romany family is not examined *per se*, but in comparison with some other socially threatened groups whose social position is similar to that of the Romany ethnic group. These are families in which there are no employed members and families living on the existential minimum. The results are based on empirical research in Serbia proper (without the autonomous provinces). A sample of 280 Romany families were interviewed. The research results show that the Romany family is at the bottom of the social scale from the aspect of the most important indicators of social position (economic, educational, political power and so on); the Romany family is specific and differs from families of other socially threatened groups in that the relations and cohesion in it are relatively independent of external factors, i.e. it exists within patterns of the traditional family model. ●

Брачно-семейные отношения цыганского населения как фактор их общественного положения

Резюме

Работа является частью обширного исследования «Общественное положение цыганского населения в Сербии». В контексте многочисленных затруднений и весьма сложной обстановки которую ныне испытывает цыганское население обследованы его брачно-семейные отношения в рамках усложнённых условий отражающих различные проблемы и представляющих одновременно »переменную« которая может повлиять или влияет на проявление новых проблем. Проблематика брачно-семейных отношений цыганского населения не обследована **сама по себе**, ее анализ проводится в сравнении с другими социально **угроженными** группами населения испытывающих идентичное положение. В том числе находятся семейства члены которых без всякой работы и существуют на т. наз. прожиточном минимуме. Результаты проведенного эмпирического исследования на территории Сербии / без автономных областей / на **квотном образце 280 цыганских семейств**, базируются на использовании интервью в качестве исследовательского приема. По данным исследования цыганская семья находится на самом дне общественной лестницы в отношении различных показателей общественного положения (экономический, образовательный уровень, политическая мощь и т. п.); своими специфическими признаками, цыганская семья отличается от остальных ему подобных семейств социально **угроженных групп населения**, так как ее сплоченность и отношения, главным образом не зависят от внешних факторов, что отражается на примере традиционного и семейного образца. ●